

PK

År 1949 den 5 november (lørdag) kl. 12.50 ble tillitsmannen innkalt ved ekspresbud til overlegen. Tilstede der viste seg å være:

1. Byråsjef Østgaard, (Fengselsstyret, Landesvikavdelingen)
2. Løge fru Ragnhild Vogt Hauge.

Foranledningen viste seg å være følgende:

Dr. Vogt Hauge er gjennom skriv og brev, dels gjennom "rykter" og uttalelser fra løslatte fanger fra Ileby blitt gjort oppmerksom på at det skal herske en ren selvmordsepidemi på Ileby. Videre skal det ifølge samme kilder herske en utpreget depresjon på Ilebu.

Byråsjef Østgaard og Dr. Vogt Hauge har på det offentliges vegne villet forvisse seg om forholdene og om ryktene medfører noen riktighet ved å foreta undersøkelsene personlig på stedet.

Følgende spørsmål og svar innledet den etterfølgende samtale:

Dr. Vogt Hauge: Mener tillitsmannen at forholdene på Ileby er slik som de fremstilles?

Tillitsmannen: Det første spørsmål angår fengslets sykehus og overlegens funksjonsområde. Det får vel da bli overlegens sak å svare på det. Det er vel bare overlegen som kan gi helt korrekte og fullstendige opplysninger.

Kjølstad: Jeg har svart for meg.

Till: Jeg vet ikke noe om det.

Dr. V.H.: Kan ikke De fortelle oss det De vet?

Kjølstad: Har De f.eks. kjennskap til om det har vært noen selvmordsforsøk i den siste tiden, f.eks. i de siste 3 - 4 ukene?

Tillitsm.: - Ja, det har jeg jo. Hvilke skal jeg begynne med?

Kjølstad: Ja, i siste måneden f.eks.

Tillitsm.: Ja, der har vi nå to tilfeller ganske nylig. Arne Christiansen - på Pleie B -, og Bertel Brun.

Kjølstad: Brun var nå et opplagt tilfelle av demonstrasjon, da.

Tillitsm.: En demonstrasjon? Jeg skjønner ikke så meget mellom demonstrasjon og andre påskudd når det gjelder et selvmord. Hvis en fange tar livet av seg, blir det et selvmord, hva en så enn kaller det. Det var iallfall to tilfeller. Så har vi Torgersen. Det er også ett men det ligger kanskje lenger tilbake enn en måned.

Stiftelsen norske Vokabularhistorie, 2017

Dr. Vegt Hauge: Det har vært sagt at det gjennomsnittlig er 3 selvmordsforsøk pr. måned. Tror De det er riktig.

Tillitsmannen: Jeg vil straks si at jeg kan ikke oppgi noen tall. Jeg har hørt om mange tilfeller. Men jeg ser ikke min oppgave som tillitsmann deri at jeg skal være politimann og etterforske og granske alt det som kommer meg for øre. I en leir blir det sagt så meget. Det kan være rykter som går, men selvfølgelig går jeg ut fra at det alltid er noe som ligger bak, selv om jeg betrakter det jeg hører temmelig nøkternt. Forholdet er jo det at Sykehuset er et lukket område. Det er lukket for de alminnelige fanger. Heller ikke jeg har adgang til å skaffe meg autentiske opplysninger om det jeg hører fra og om sykehusforholdene. Personlig vet jeg bestemt at det i den tiden jeg har vært på Ilebu, fra 10. mai 1945 og til i dag har det vært 3 selvmord her. Det siste var Jonas Stenersen. Han var tillitsmann for fangene før meg. Tilfellet Jonas Stenersen, gjorde et meget sterkt inntrykk på fangene. Han var meget avholdt av alle. Men noen statistikk har jeg aldri før og det fører jeg heller ikke. Jonas Stenersen døde 21. juni 1948. Klokkeslettet husker jeg også. Ting jeg personlig har opplevd husker jeg naturligvis meget godt. Dette selvmordet foregikk på mitt arbeidssted, i Vaskeriet. Jeg har arbeidet der siden 1. januar 1946. De forskjellige omstendigheter står klart i min erindring. Selvmordsforsøkene kan være mange. Jeg kan ikke si noe tall. Det måtte bli antagelser. Men de opplysninger som De har fått skriftlig er sikkert riktige når de kommer fra fanger som er løslatt fra Ilebu. Fangene som har interesse for slikt har ganske sikkert undersøkt forholdene og skaffet seg nøyaktige opplysninger om det de skriver om. Jeg går altså ut fra at det de skriver er riktig. Men det uelukker ikke at det kan være flere tilfeller som de ikke har fått kjennskap til. Ryktene skulle da være det motsatte av overdrivelse. For så vidt skulle de medføre riktighet.

Med hensyn til statistikk og 3 tilfeller om måneden så vil jeg si det at en statistikk godt kan være riktig og allikevel ikke gi et riktig bilde av forholdet. Hvis en og samme mann daglig gjør selvmordsforsøk i noen tid, vil statistikken vise et høyt tall. Men en statistikk kan også settes opp for hvor mange personer det er som gjør selvmordsforsøk. En kommer da til et annet tall. Hvordan var det med herr overlege, det var en mann på isolasjonsavdelingen, hette han ikke Lund? I en kortere periode gjorde han vel en 30 - 50 selvmordsforsøk.

Står alle disse i journalen? Journalen må kanskje gi atskillige opplysninger. (Dr. V H nikker). Men det er heller ikke sikkert, Forholdene var jo der på avdelingen at det var fanger som ble satt inn som pleiere om natten. Vaktstående diakon gikk til sengs og sov. Medfanger overtok vaktholdet. Lund måtte passeres hver 2 minutt. Ellers gjorde han forsøk på å ta livet av seg. Og hvilke fanger ble satt til som pleiere? Jo, fanger med livsvarig tvangsarbeid i dem, fanger som var overført fra Akershus på grunn av sjelkelig depresjon for å komme seg på Ilebu. Disse gjorde vaktstående diakontjeneste over de verste selvmordskandidatene.

Dr. Vogt Hauge: Det er altså en alminnelig depresjon på den avdelingen?

Tillitsm: Ja, selvfølgelig. Det er jo derfor de er syke. Det er derfor de er der. Ellers var de jo friske. Da ville de ikke være der. På oss alminnelige fanger, vi som mener oss å være friske og har nervene i behold selv etter så mange års fangenskap, virker det opprørende på oss å se at de syke holdes i fengsel og tvangsarbeidsleir.

Kjølstad: Ja vi har fått inn mange vrak på avdelingen.

Tillitsmannen: Vi mener at de ikke må holdes i fengselig forvaring. Det gjør bare galt verre.

Dr. Vogt Hauge: Mener De at sykehuset ikke må være sammen med fengselet.

Tillitsmannen: Ja utskilt, - -

Østgaard: - - altså som egen anstalt.

Tillitsmannen: Sykehuset, - ja.

Kjølstad: Det ville jo bli en veldig affære med egen anstalt. Det ville bety veldig beløp for staten.

Tillitsmannen: Nå, det har staten og det norske folk råd til. De har jo råd til å holde folk innesperret i Årevis, mange av landets beste borgere. *

Men de syke må løslates. Og nå overlegen avgir uttalelse for det, må departementet tillegge overlegens faglige uttalelser og erklæringer mer vekt.

Kjølstad: Jeg har ikke egentlig noen grunn til å beklage meg.

Tillitsmannen: Men det har vi. Da får jeg gjøre det på overlegens vegne. Vi kjenner da virkelig til tilfeller. Det kan vel ikke bestrides at departementet i flere tilfeller har behandlet sakene så langsomt at det har vært på nære nippet til at vedkommende har begått selvmord. Og dette til tross for at overlegen har skrevet en legeerklæring slik at en må forstå at det haster. Jeg kan i

Stiftelsen norsk Okkupasjonshistorie, 2014

farten nevne et eksempel. Birger Huun. Han oppfattet overlegen slik at han kunne vente å bli løslatt. Men uke etter uke gikk. Så skulle han ut en fredag, så neste. Slik gikk det. En fredag brast det for ham. Heller ikke da var det blitt til noe. Han kom til meg og ba meg ordne med en del oppdrag etter hans død. Jeg måtte naturligvis meddele meg til overlegen. Og da kom resultatet omgående. Han kunne løslates lørdag, med en gang. Det er ganske sikkert, at hvis departementet ikke da hadde gitt ekstraordinær t/ beskjed om løslatelse inntil benådning kunne ordneså ville det ha endt med at Huun hadde begått selvmord. Han hadde riktignok snakket en del om slikt før, og kanskje var det dem som ikke trodde han ville gå til et slikt skritt. Men en mann som Huun ville nettopp ha gjort noe slikt for å vise at han gjorde det han hadde bestemt seg til, enten en nå kaller det demonstrasjon eller noe annet. Og det ville ha vært et selvmord som folk ville ha fått noe å snakke om. - Nei, vi mener at det er departementet som ikke gjør nok. Overlegens tjenstlige uttalelser må tillegges mer vekt. De syke, de kronisk syke må ikke holdes i fengsel. De må løslates, - men her kommer vel spørsmål av komplisert samfunnsmessig art inn, - eller de må komme i anstalter, sanatorier o.l. Se nå på tilfellet Sirka. Han reiste til Gulsbogen. Han kom tilbake hit som en tulling da han forsto at han var blitt ført bak lyset.

Östgaard: Der har ialfall ikke departementet noen skyld.

Tillitsmannen: Nei, det er riktig. Etter det jeg vet var jo saken ikke kommet så langt som til departementet.

Kjölstad: Ja, De vet kanskje ikke, Hoel, at Sirka hadde oppbevart den brennevinsflasken i lang tid før han drakk den.

Tillitsmannen: Nei, det vet jeg ikke. Men jeg pleier nå alltid å spørre: Hvorfor drikker han? og i dette tilfellet må jeg vel se at det ikke er noe som tyder på at han ellers ville ha drukket den heller i det hele tatt.

Kjölstad: Ja, det er jo for så vidt riktig.

Östgaard: Når vi om noen tid kan treffes under andre forhold, Hoel, ville jeg gjerne snakke mer med Dem om dette.

Tillitsmannen: Det har jeg ikke noe i mot.

Dr. Vogt Hauge: Hva mener De om depresjonen blant de øvrige fanger?

Tillitsmannen: Jeg tror ikke at man kan snakke om noen egentlig depresjon her, heller ikke om noen alminnelig depresjon. Det er helt andre følelser som behersker belegget her enn depresjon, nærmest forakt. Jeg skal forklare dette nærmere for det skyldes en

hel del ting. Hvis en ser nøkternt på det er det naturligvis bare bagateller i virkeligheten. Men for folk som er berøvet friheten og sitter innesperret i årevis blir bagateller store ting. Fangene vil ha ro og orden. Når de underordnede fengselsmyndigheter: "Die Unteroffiziere!" daglig kommer med irriterende og fullstendig overflødige "ordrer", med påfunn av alle mulige slag, da - ja noen ergrer seg, andre ryster oppgitt på hodet. Når det jeg kaller "Ås-gens forbud" kommer og blir opplest, da er det altså at Die Unteroffiziere" leker fengsel. Jeg vet ikke hvor jeg skal begynne og hvor jeg skal slutte. Det er en lang historie. Og da kan jeg holde på i dagevis, - med å fortelle om påfunn og provokasjoner og en jammerlig mangel på evne til å ha ledelsen.

Jeg kan begynne med en liten historie om sangkoret fra i sommer. Vi har her i leiren vært så heldige å kunne holde sammen et lite korensensemble, år etter år, måned etter måned, til tross for løslatelser og nye løslatelser. Det har heldigvis stadig vært litt tilsig av nye sangere. Vi forberedte i våres en egen korkonsert som ledd i underholdningen. Når vi kunne gå i gang med slike svære planer, skyltes det to ting:

1. For det første at vi nettopp da hadde en god sammensetning av korstemmer.
2. For det andre at departementet hadde bestemt innførelsen av sommertid fra 1. mai.

Før var det slik at vi måtte være inne kl. 21.00 om aftenen. Nå kunne vi være ute til kl. 22.30. Når departementet traff en slik ordning som ble hilst med begeistring av hele belegget, kan det kanskje ha hatt en medvirkende årsak at jeg fikk anledning til i et møte i departementet 4. mars i år å fremholde den veldige betydning i mentalhygienisk henseende en slik forlengelse ville ha. Det er nemlig i fritiden at fangene får anledning til å dyrke sine interesser. De er omfattende. Det er skolegang, private studier, studiegrupper, musikk, bildende kunst, men først og fremst håndballsporten. Håndballen interesserer hele leiren. Alle eldre deltar aktivt. De veksler mellom å være tilskuere og deltagere. Hveraften er hele leiren som utdødd, alle er på håndballplassen. Når da siste kamp slutter i 1/2 9 tiden, ville det ikke bli tid til noe annet. Jeg nevner dette som bakgrunn for det som nå skjedde. Jeg tar bare et enkelt eksempel, nemlig sangkoret.

En aften som sangprøven såvidt var begynt - i kapellet hvor vi etter gammel skikk holdt til - kom en fengevokter og meddelte at kapellet skal være forlatt kl. 21.00, lukket og låst. Det var ordre. Da denne ordre ikke var kunngjort på behørig måte, og da sangprøven

derimot var kunninggjort på aftenoppstillingen for hele leiren, avfant fangevokteren seg med min bemerkning om at vi fikk se på det til neste dag. Og vi fortsatte, Men så begynte en masse påskudd og krumspring. Snart var det av hensyn til sykehuset. Men da overlegen erklarte skriftlig at hva det angår sykehuset, kan man drive sang- og musikkøvelser hele døgnet, natt og dag. Det spiller ingen rolle. Så fant man på andre grunner. Det viste seg at "ordren" kom fra den nye overbetjenten Andresen. Jeg henvendte meg så til inspektøren, inspektør Hallgren. Han hadde da nettopp mottatt et forslag fra overbetjent Andresen om en del endringer i ordningen for de fanger som hadde "åpne celler". Inspektør Hallgren fant etter min fremstilling at det ikke var noen grunn til å gjøre noen forandrings.

Men så reiste Hallgren på ferie i begynnelsen av juli i år. Som fungerende inspektør rykket nå Andresen inn på det kontoret. Overbetjent Andresen gikk straks tilverks. Noe av det første han gjorde var å finne frem sitt eget forslag og vedta det, til tross for at det var blitt forkastet av Hallgren. I egenakap av fungerende inspektør vedtar han sitt eget forslag og undertegner ordre om oppslag i vaktcentralen. John Andresen. Fung. Inspektør. 8. juli 1949. Men fangene får ikke høre noe om dette. Det slås bare opp for fangevokterne. Ordretekniikk og fremgangsmåte ved utstedelse av ordre er han fullstendig fremmed. - Nå syntes jeg en henvendelse til direktøren kunne være på sin plass. Men herr Gleditsch kunne nok ikke endre en ordre fra inspektøren. Det ville være å desavouere ham. - Men den virkelige inspektør er jo av en annen mening! - Han er på ferie!

Vel, der sto vi. Vi besluttet å gjøre det best mulige ut av det. Vi kunne bruke teaterbrakka. Men så måtte vi flytte klaveret. Det vanlige har vært at klaveret har vært flyttet mellom teaterbrakke og kapellet og sykehuset alt etter behovet. Det var bare å henvende seg til inspektøren som ga nærmere beskjed til vaktcentralen. Men da John Andresen fung. inspektør sto foran et problem som han ikke kjente fra før sa han kort og godt nei. Nå var det blitt umulig å flytte pianoet. Etter 14 dagers søk lyktes det å få overbetjent direktør Gleditsch, pastor Berge og overbetjent Andresen om at vi ikke kunne ha prøver uten piano. Hele greia virket så irriterende at alle de fanger som ble berørt av den fikk alt annet å tenke på enn å være deprimeret. Men slik kan jeg holde på i det uendelige med å fortelle. Et annet lite eksempel fra disse dager kan jeg vel også nevne i korthet.

I. Avdeling B III har laboratoriet hatt en kokeplate i et rom for flaskeskylling. Kokeplaten har i vel ett års tid vært brukt av fangene på åpne celler som alle har bodd i tredje etasje. Belegget i leiren har hatt til disposisjon steikepanner og kokekar for å kunne utnytte rester fra middagen til oppvarming om aftenen. Siden i høst er brakkene i leiren blitt nedlagt, Brakkene er solgt, nedrevet og transportert vekk. Alle fangene bor nå i fangelet. Derav bor det 150 i "åpent fengsel", altså på åpne celler. Til beleggets store glede bestemte departementet nå i høst at enhver fange kunne få motta en pakke fra pårørende. Innholdet var det vanlige, kaffe, te, kakao, litt ost eller flesk eller kjøtt. Nettop da kom det ordre fra Andresen at kokeplaten skulle fjernes. De andre avdelinger hadde ingen kokeplate. Så kom overdiakonen og sa: Platen skal stå, den administreres av meg. Den tilhører sykehuset. Andresen svarte med å slå opp en ordre over kokeplaten, samtidig som det gikk muntlig ordre til fangevokterne: Kokeplaten skal inndras hver dag kl. 16 ved kontortidens slutt ved sykehuset. Det er klart at slike ting irriterer fangene. Selvsagt så de ikke får tid til å bli deprimeret.

Keg kan forresten fortelle at inspektør Hallgren i dag har satt seg inn i forholdet og bestemt at det skal settes opp 5 kokeplater, en i hver avdeling. Men dette kunne jo ha vært gjort for lenge siden. Den 30. mai 1949 - i år - sendte jeg inn skriftlig saken om det. Som sagt kan jeg holde på i det uendelige. Men i stedet for kan jeg heller si noen ord om de underordnede fangselfunksjonærer.

Da vaktmester Nilsen i våres lot seg forflytte til leiren på Espeland som bestyrer der, gjaldt det å finne en etterfølger. Det var naturlig at den som var eldst av ansattene da skulle rykke opp. Men dette var leirvaktmester Brustad. Av forskjellige grunner var det naturlig at han ikke ble ansett som skikket. Men det var heller ikke tilfellet med Andresen. Han ble heller ikke betraktet som særlig skikket. Man besluttet ikke å besette vaktmesterstillingen. Man opprettet en overbetjentstilling. Man fikk så tilsette den som gjorde minst skade. Hva gjorde man? Av to personer som hver før seg ikke var særlig skikket gjorde man Andresen til overbetjent idet forutsetningen var at han skulle følge de linjer som Nilsen hadde trukket opp, og fordi man regnet med at han ville gjøre minst skade. Ja, dette vet jeg sikkert. Nå, en skulle snart merke noe annet. Andresen var kommet inn på et felt der han var ukjent. Han var ferdselsmann. Han ville sikkert benytte enhver anledning til å innføre Årbergveien eller Akershus her. Som sådan betraktet han alt.

Men i en samtale med ham innrømmet han at han foretok at det var et annet klientel (uttalt k l i n t e l) på Ileby enn det vanlige ellers i fengslene. Som tillitsmann gjorde jeg ham oppmerksom på at Ilebu var en leir for politiske fanger og ganske riktig besto av annet folk. « Nei dette er fengsel. Til dette svarte jeg: Dispedisjonschef Halvorsen brukte også uttrykket "tvangsarbeidsleir for politiske fanger". Hertil bemerket Andresen: "Da får man'n sei godt". Når man står overfor personer med slik utrustning nytter intet, absolutt intet. Forholdet er jo det at størsteparten av belegget her på Ileby er personer som har bekledt ansvarfulle stillinger og er vant til å lede og administrere. De synes det er en ren jammer av uformuenhet med slike folk til å lede fengselsanlegg. Personlig mener jeg også å ha nokskillig erfaring i å behandle og i å bedømme mennesker. Jeg har hatt tusener av menn under kommando, og særlig i mitt militære virke har jeg vært vant til å se kritisk og nøkternt på tingene. Og for å ta et annet eksempel på hvor nøkternt jeg har sett på utviklingen, kan jeg nevne at jeg kanskje var den eneste her på Ileby blant 3 000 fanger som i 1945 hevdet at vi gjennom et fengselsoppgjør. Et fengselsoppgjør førte og så får vi se hva som kommer etterpå. Og jeg tror det er nøkternt sagt, når jeg sier at det er beleggene glimrende, enestående disiplin og ikke disse to fengselsfunksjonærens fortjeneste at forholdene på Ilebu er som de er, og har vært så mønstergyldige som de har vært fra fangenes side. Det er også nøkternt sagt når jeg sier at hverken Andresen eller Brustad er noe egentlig skikket for fangebehandling på Ileby. Hvis det altså heter seg at fangene er deprimert måtte de ha sin grunn i at de daglig har over seg slike folk. Men irritasjonen er det daglig å være vitne til alle de forsøk som gjøres på å berøve fangene deres rettigheter som de har ervervet seg gjennom over 4 1/2 års fangenskap, og som fangene vet det er ulovlig å berøve dem. En blir så opptatt av slike irritasjonsmomenter at en ikke får tid til å bli deprimert. Men en annen sak er det at slike ting kan gå på nervene løs i det lange løp. Det heter som en ufravikelig regel i fengselsreglementet: Det skal herske ro og orden. Det er nettopp de fangene ønsker. Det er fangene som selv arbeider mest på å gjennomføre ro og orden. Funksjonærenes mange påfunn virker som sagt irriterende og er ikke egnet til å fremme ro og orden. Ja, slik kan jeg holde på i dagevis, men det kan kanskje klare seg.

Kort Pause, avslutning.

Dr. Vegghauge: Jeg tror det er riktig, det som jeg alltid har hevdet, at alle fanger, alle som er berøvet friheten, de må be-

Avskrift.

Side 9.

handles med vennlighet.

Tillitsmannen: Til det vil jeg si at hvis Jonas Stenersen hadde vært behandlet mer menneskelig, ville det ikke ha skjedd som skjedde med ham.

Pause.

Overlege Kjølstad: Ja, det tror jeg De kan ha rett i.

Møtet slutt kl. 13.40.

Her var det ikke.

Egil Hoel.